Ο ΠΕΤΡΑΡΧΗΣ

ΚΑΙ Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ 1363

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

Εἰς τὸ ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος τοῦ 1928, ἐπραγματεύθην περὶ τῆς Κρητικῆς ἀποστασίας τοῦ 1363. Ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐκείνῃ μελέτῃ ἀναφέρεται ἡ ἐνέργεια τοῦ ποιητοῦ ὑπὲρ τῶν Βενετῶν καὶ αἱ προσπάθειαί του ὅπως πείσῃ τὸν κονδοτιέρον Λουκῖνον τὸν Βέρμιον, νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῆς ἐναντίον τῆς Κρήτης ἐκστρατείας.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Πετράρχης πλὴν τοῦ Canzoniere, τοῦ ἀριστουργήματος τούτου τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, συνέγραψε καὶ πλεῖστα ἄλλα εἰς Λατινικήν, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καὶ αἱ ἐπιστολαί του, διαιρούμεναι εἰς οἰκογενειακάς, εἰς διαφόρους καὶ ἄνευ τίτλου, καὶ εἰς γεροντικάς. Εἰς τὰς τελευταίας ταύτας περιλαμβάνονται αἱ ἀφορῶσαι τὴν Κρητικὴν ἀποστασίαν, καὶ αὗται κυρίως θὰ χρησιμεύσωσιν ὡς βάσις τοῦ παρόντος ἄρθρου.

Πρὶν ἢ ὅμως ἐρευνήσωμεν ταύτας, καὶ δυνηθῶμεν νὰ δεχθῶμεν συμπεράσματα ἐπὶ τῶν ἐλατηρίων, ἅτινα ὤθησαν τὸν μέγαν ποιητὴν τοῦ δημιουργοῦ τῆς Ἰταλικῆς φιλολογίας αἰῶνος νὰ καταδικάσῃ τὴν Κρητικὴν ἀποστασίαν καὶ

τοὺς διαρκεῖς ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων κατοίκων προσπαθούντων νὰ ἀποσείσωσι τὸν ξένον ζυγόν, ὀφείλομεν νὰ ἐρευνήσωμεν τινὰ τῶν συμβάντων τοῦ βίου του, ὅπως ἀνεύρωμεν τὰ ἐλατήρια ἐκεῖνα, δι᾽ ὧν θὰ ἀποδειχθῇ ὅτι καὶ οἱ μέγιστοι τῶν ἀνδρῶν δύνανται νὰ ἐπηρεασθῶσιν εἰς τὰς πεποιθήσεις των, ἕνεκα κοινωνικῶν λόγων. Διὰ τοῦτο μελετῶντες ἕνα οἷον δήποτε συγγραφέα, τοῦ ὁποίου αἱ σκέψεις καὶ τὰ αἰσθήματα συμφωνοῦσι πρὸς τὰ ἡμέτερα, δὲν πρέπει νὰ ἔχωμεν τὴν ἀξίωσιν ὅπως αἱ πράξεις αὐτοῦ ἀκολουθῶσιν ἀπαρεγκλήτως τὰ γραφόμενα. Ὁ ποιητὴς ἢ ὁ συγγραφεύς, δημιουργοῦντες ἔργον τι, εὑρίσκονται ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν συναισθήματος πολλάκις καὶ δι᾽ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους ἀνεξηγήτου.

Ὡς γνωστὸν ὁ Πετράρχης ὑπῆρξε πολυμαθέστατος, βαθὺς γνώστης τῆς ἀρχαιότητος, καὶ τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας, κορυφαῖος οὐμανιστής. Ἡ μεγάλη σοφία τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ ποιητική του παραγωγή, ἥτις τοσοῦτον ἐξετιμήθη, κατέστησαν τοῦτον ἐπιφανῆ εἰς τρόπον, ὥστε οἱ Παρίσιοι καὶ ἡ Ρώμη νὰ ἀμιλλῶνται ὅπως στέψωσιν αὐτόν, ἡ δὲ κτηθεῖσα φήμη τῆς σοφίας του περιζήτητον ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἰταλίας, ἵνα λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰς πρεσβείας των πρὸς ἄλλους Βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας. Ἄλλως τε ἦσαν γνωσταὶ αἱ ἀντιλήψεις του εἰς τὸ ζήτημα τῆς συμφιλιώσεως τοῦ Λαοῦ τῆς Ρώμης μετὰ τοῦ Πάπα, διαβιοῦντος τότε ἐν Ἀβινιώνι, καθὼς καὶ εἰς τὸ σπουδαιότερον ζήτημα τῆς συμφιλιώσεως τοῦ Λαοῦ τῆς Ρώμης μετὰ τοῦ Πάπα, τῶν λαῶν τῆς Ἰταλίας οἵτινες διΐσταντο, ὡς ἀνήκοντες ἄλλοι μὲν εἰς τοὺς Γουέλφους, ἄλλοι δὲ εἰς τοὺς Γιβελλίνους.

Ἡ τοιαύτη ἐπιθυμία τοῦ Πετράρχου ηὐξήθη, ὅτε ἐξελέγη Πάπας Κλήμης ὁ ϛ΄ τῷ 1342, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπεστάλη πρεσβεία ἐκ Ρώμης, ὅπως πεισθῇ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἕδραν του. Ὡς γνωστὸν ἡ πρεσβεία αὕτη ἀπέτυχε, διότι ὁ Λαὸς τῆς Ρώμης ἐζήτει τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑποσχέσεων Ἰωάννου τοῦ ΚΒ΄, καὶ ὁ Πάπας παρέμεινεν εἰς Ἀβινιῶνα. Ἐν τούτοις ὁ Πάπας περιεποιήθη τὸν ποιητήν, καὶ ὠνόμασεν αὐτὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς τοῦ Μιλιαρίνου, ἐν τῇ ἐπισκοπῇ τῆς Πίσσης.

Μετά τινας ἄλλας πρεσβείας ἀνεχώρησεν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἔνθα ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ Κόλλα Ριέντζη κύριος γενόμενος τῆς Ρώμης, ἐκάλει τοὺς Ρωμαίους νὰ ἀνακτήσωσι τὴν κοσμοκρατορίαν. Ἡ πληροφορία αὕτη ἀνενέωσεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ποιητοῦ, τὰ νεανικά του ὀνειροπολήματα, καὶ ἐνόμισεν, ὅτι πράγματι ὁ Ριέντζη ἦτο ὁ ἐνδεδειγμένος νὰ ἀνυψώσῃ ἐκ νέου τὸ γόητρον τῆς ἀρχαίας Ρώμης. Κηρύσσεται τότε ἀναφανδὸν συνήγορος τοῦ δικτάτορος, τὸν συγχαίρει καὶ τὸν ἐξορκίζει συγχρόνως νὰ μὴ προδώσῃ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας, ὃν ἀνέλαβε, καὶ σπεύδει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἰταλίαν πρὸς συνάντησίν του. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν πληροφορεῖται τὴν σφαγὴν τῶν Κολόννα καὶ διακόπτει τὴν κάθοδόν του πρὸς τὴν Ρώμην, ἐν ἀβεβαιότητι. Γράφει ἐκ Γενούης ἔνθα ἐστάθμευσε, πρὸς τὸν Ριέντζη ἐλπίζων ὅτι θὰ ἀνανήψῃ καὶ πράγματι θὰ ἐγκαταστήσῃ φιλελεύθερον πολίτευμα. Ἐν τοσούτῳ ὅμως ὁ δημαγωγὸς ἀνατρέπεται, καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ ὄνειρον τῆς ἐλευθερίας. ὅπερ εἶχε παραπλανήσῃ τὸν ποιητήν.

Μετὰ ἓν ἔτος ἔκλαυσε τὸν θάνατον τῆς Λάουρας, ἥτις ὑπέκυψεν εἰς τὴν πανώλη, εἰς τὸν θάνατον τῆς ὁποίας ἀφιέρωσε τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῶν ποιημάτων του, θρηνῶν ταύτην ἀπαρηγόρητος μέχρι τῆς τελευτῆς του, καὶ συμπληρώσας οὕτω τὸ ποιητικόν του ἔργον τὸ ἐξυμνοῦν τὸν ἔρωτα. Εἰς τὸ ποιητικὸν ἔργον τοῦ Πετράρχου συμπεριλαμβάνονται καί τινες ᾠδαί, δι' ὧν ἐξυμνεῖ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἰταλίας, καὶ ἐξορκίζει τοὺς κυριάρχους νὰ συντελέσωσιν εἰς τοῦτο. Καὶ ὅπως «μπόρεσε νὰ ντύσῃ τὸ γυμνὸν ἔρωτα τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρώμης μὲ λευκότατο μαγνάδι», καθὼς λέγει ὁ Φώσκολος εἰς τοὺς Τάφους, «μπόρεσε καὶ νὰ ἐξυμνήσῃ τὴν ἐλευθερία τῆς πατρίδος του μὲ λόγια ποὺ χρειάστηκαν πέντε αἰῶνες νὰ τὰ νοιώσῃ ἡ ἀνθρωπότητα». Πράγματι δύο κυρίως τῶν ᾠδῶν του τούτων εἶναι ἀθάνατα μνημεῖα ποιητικῆς τέχνης, ἡ μὲν 2/α Spirto gentil che quelle membra reggi, ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν Ριέντζη, τὸν ὁποῖον παρακαλεῖ νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὴν Ρώμην τὴν ἀρχαίαν ἀπολεσθεῖσαν ἐλευθερίαν της, ἡ δὲ 4/η Italia mia benche il parlar sia indarno, ἀπευ-

θυνομένη πρὸς τοὺς ἡγεμονίσκους τῆς Ἰταλίας, τοὺς ὁποίους ἐνθαρρύνει νὰ ἐλευθερώσωσι τὴν Ἰταλίαν ἐκ τῆς σκληρᾶς δουλείας τῆς τυραννίας των. Οἱ ὕμνοι οὗτοι εἰς τὴν ἐλευθερίαν εἶναι τοσοῦτον ὑπέροχοι, τοσοῦτον αἰσθηματικοί, ὥστε ἐπαναφέρουσιν εἰς τὸν νοῦν τὸν Ἀνακρέοντα καὶ τὸν Ὁράτιον συγχρόνως, οἵτινες ἀναζῶσιν ἐν τῷ πνεύματι τοῦ μεγάλου ποιητοῦ τοῦ Τριακόσια, διὰ τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι εἰς ταύτας δὲν ἐκφράζει τὰ πραγματικὰ συναισθήματα τῆς ψυχῆς του, καὶ ὅτι ὑποκριτικῶς ἐξυμνεῖ τὴν ἐλευθερίαν. Ὅπως εἰς τὰ ἐρωτικά του σονέττα φαίνεται καὶ εἶναι εἰλικρινὴς χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ χωρέσῃ ἀμφιβολία εἰς τὸ αἴσθημά του, οὕτω καὶ εἰς τὰς πατριωτικάς του ᾠδὰς καταλαμβάνεται ὑπὸ τοιούτου ἐνθουσιασμοῦ, ὥστε νὰ ἀπορρίπτεται ἀμέσως πᾶσα ἰδέα προσποιητοῦ.

*
* *

Κατὰ τὴν νεότητά του ὁ Πετράρχης ἐπεσκέφθη τὴν Βενετίαν, ὅπως θαυμάσῃ τὴν ἰδιόρρυθμον καὶ πλουσίαν πόλιν, ὁπότε συνεδέθη διὰ φιλίας μετὰ τοῦ μετέπειτα Δόγη Ἀνδρέου τοῦ Δανδόλου, τοῦ σοφοῦ ἐκείνου ἀνδρός, τοῦ δικαίως θεωρουμένου ἐκ τῶν περιφανεστέρων πολιτικῶν, στρατιωτικῶν καὶ φιλολόγων τοῦ αἰῶνος του. Ἐκ τῆς παλαιᾶς ταύτης φιλίας ὁρμώμενος ὡς Δόγης ὁ Δάνδαλος, τῷ 1351, ἐκάλεσεν αὐτὸν ὅπως ἐπέμβῃ πρὸς συμφιλίωσιν τῆς Βενετίας μετὰ τοῦ Ἰωάννου Βισκόντη. Ἡ προσπάθειά του αὕτη ἀπέτυχε, καὶ ἡ Βενετία ἠναγκάσθη νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν συμφιλίωσιν διὰ θυσιῶν αἵτινες, ὡς λέγεται, ὑπῆρξαν ἀφορμὴ τοῦ θανάτου τοῦ Δόγη. Ἀλλ' ὁ Πετράρχης δὲν ἀπεγοητεύθη ἐκ τούτου, πάντοτε δὲ ὁσάκις παρουσιάσθη περίπτώσις, προσεπάθησε νὰ φανῇ ὠφέλιμος εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔχων ὡς γνώμονα τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς τυραννίας. Τὰ πολιτικὰ μίση ὅμως ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ τι, τὸ ἐκ τῆς διαιρέσεως μάλιστα εἰς Γουέλφους καὶ Γιβελλίνους μῖσος, οὐδεμίαν ἐπεδέχετο ἐπέμβασιν, καὶ τότε ἀπογοητευθείς, ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ

πάσης ἐνεργοῦ πολιτικῆς καὶ νὰ κατοικήσῃ ἐν Παδούῃ. Ἐπελθόντος ὅμως λοιμοῦ, ἠναγκάσθη, νὰ φύγῃ καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἀγαπητήν του Βενετίαν, ἀκολουθούμενος ὡς πάντοτε ὑπὸ τῆς ὀγκώδους βιβλιοθήκης του. Ἀλλ' ἕνεκα τῶν μεγάλων δαπανῶν, ἃς ὑφίστατο συντηρῶν ἵππους καὶ ἡμιονηγοὺς διὰ τὴν ἑκάστοτε μεταφοράν αὐτῆς, ἀπεφάσισε νὰ δωρήσῃ ταύτην τῷ 1362 εἰς τὴν Βενετικὴν πολιτείαν, ὑπὸ τὸν ρητὸν ὅρον νὰ μὴ ἀποξενωθῇ ταύτης ἡ Βενετία, ἀλλ' οὔτε νὰ καταμερίσῃ αὐτήν. Ἡ Βενετικὴ Γερουσία ἀπεδέξατο τὴν δωρεάν, καὶ εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης προσδιώρισε μέγαρον πρὸς κατοικίαν τοῦ ποιητοῦ καὶ φύλαξιν τῆς βιβλιοθήκης. Ἡ ἐν Βενετίᾳ διαμονὴ τοῦ Πετράρχου ἐνέχει σημασίαν διὰ τὸν βίον αὐτοῦ, καθότι ἐγνωρίσθη μετὰ τοῦ Θεσσαλονικέως Λεοντίου τοῦ Πιλάτου, μεθ' οὗ συνανεστρέφετο εἰς γλῶσσαν Ἑλληνικήν, τὴν ὁποίαν εἶχε διδαχθῇ παρὰ τοῦ Βαρλαὰμ πρεσβευτοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου παρὰ τῷ Πάπα Βενεδίκτῳ ΙΒ΄. Κατὰ ταύτην ἔλαβε πλεῖστα δείγματα σεβασμοῦ παρὰ τῆς Γερουσίας καὶ τοῦ Λαοῦ, καὶ παρείχοντο εἰς αὐτὸν ἐξαιρετικαὶ περιποιήσεις. Συμπόσια πρὸς τιμήν του ἐγένοντο καὶ κατὰ τὰς συνεδριάσεις τῆς Γερουσίας ἐκάθητο δεξιᾷ τοῦ Δόγη. Ἀκριβῶς δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις τῆς Κρήτης τῷ 1363. Τότε ὁ Πετράρχης, ὅπως ἀποδείξῃ τὴν ἀγάπην του πρὸς τοὺς Βενετούς, ἐκηρύχθη ἀναφανδὸν ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ κατεφέρετο κατὰ τῶν Κρητῶν διὰ τὴν ἀποστασίαν των, συγχρόνως δὲ ἀνέλαβε νὰ πείσῃ τὸν κονδοτιέρον Λουκῖνον τὸν Βέρμιον νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῆς ἐναντίον τῆς Κρήτης ἐκστρατείας, ἀφ' οὗ ἀπέτυχον αἱ μετὰ τοῦ κονδοτιέρου Μαλατέστα διαπραγματεύσεις. Ὁ Πετράρχης εἶχε συνδεθῇ διὰ φιλίας μετὰ τοῦ Βερμίου εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Βισκόντη, διὰ νὰ συνάψῃ ὅμως ὁ ποιητὴς φιλίαν μετὰ τοῦ στρατιωτικοῦ τούτου εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Βέρμιος ὑπερεῖχε τοῦ πλήθους τῆς αὐλῆς ἐκείνης· τοῦτο καθίσταται ἔτι φανερώτερον ἐκ τῶν ἐπιστολῶν, ἃς ἀπηύθυνε πρὸς αὐτὸν ὁ ποιητὴς ὅπως πεισθῇ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχιστρατηγίαν καὶ διὰ νὰ συγχαρῇ αὐτὸν κατὰ τὴν νίκην. Αἱ ἐπιστολαὶ

αὗται δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀπευθύνωνται εἰς ἄξεστον ἄνδρα, ὡς ἦσαν οἱ πλεῖστοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης στρατιωτικοί.

Τὸ πνεῦμα τῶν ἐπιστολῶν τούτων τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὸν Βέρμιον καὶ ἄλλης πρὸς τὸν φίλον του Μποναβεντοῦραν, δὲν συμφωνοῦσι καθόλου πρὸς ὅσα ἔγραψε καὶ συνέθεσε περὶ ἐλευθερίας καὶ ἐν γένει περὶ τῶν ἀνωτέρων συναισθημάτων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ τοιαύτη δὲ ὀλίσθησις παρατηρεῖται εἰς ἡλικίαν πεντήκοντα ἐννέα ἐτῶν, ἤτοι τῷ 1363, ὅτε δηλαδὴ ὁ βίος αὐτοῦ ἔβαινε πρὸς τὴν δύσιν καὶ ὁ χαρακτήρ του εἶχε μορφωθῇ. Εἰς τοῦτο δύο ὑποθέσεις χωροῦσιν, ἢ ὅτι ὁ ποιητὴς παραβλέψας τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ κατηγόρησε τοὺς Κρήτας διὰ νὰ φανῇ ἀρεστὸς εἰς τοὺς Βενετούς, ἢ ὅτι αἱ περὶ ἐλευθερίας ἰδέαι τὸν περιωρίζοντο μόνον διὰ τοὺς Ἰταλούς, ἔχων τὴν καὶ σήμερον ἐπικρατοῦσαν, ἐν πολλοῖς, ἄποψιν, ὅτι οἱ ἄλλοι Λαοὶ ὑπ' αὐτῶν κυριαρχούμενοι, ὀφείλουσιν ὑπακοήν. Τοιαῦται ὅμως ὑποθέσεις δὲν ἁρμόζουσιν εἰς διάνοιαν, οἵα ἡ τοῦ Πετράρχου, τοῦ ὁποίου εἴκοσι καὶ πλέον γενεαὶ ἀνθρώπων ἀπὸ τοῦ θανάτου του ἐξυμνοῦσι τὸ δαιμόνιον πνεῦμα. Ὡς Ἕλληνες ὅμως ἔχομεν καθῆκον νὰ διαμαρτυρηθῶμεν διὰ τὰς ἀντιλήψεις ταύτας τοῦ Πετράρχου περὶ τῶν Κρητῶν, καὶ νὰ κατακρίνωμεν τοὺς ἀνοικείους λόγους του δι' ἕνα λαόν, τὸν ὁποῖον δὲν ἐγνώρισε, καὶ ὁ ὁποῖος ἀπὸ τῆς μᾶλλον μεμακρυσμένης ἀρχαιότητος ἐδίδαξεν εἰς τὸν κόσμον τὸν πολιτισμόν, καὶ ἔδωκε τρανὰ δείγματα ὅτι ἀνήκει εἰς φυλὴν ἐλευθέρων ἀνθρώπων. Ἡ διαμαρτυρία καὶ ἐπίκρισις αὕτη, γινομένη κατὰ προσώπου τὸ ὁποῖον ἔπαυσε νὰ ζῇ ἀπὸ πολλῶν αἰώνων, οὐδένα πρέπει νὰ ξενίσῃ, διότι ὁ Πετράρχης ἔζησε, ζῇ καὶ θὰ ζήσῃ εἰς τὴν ψυχὴν παντὸς διανοουμένου, οἵας δήποτε τάξεως καὶ ἐποχῆς.

*
* *

Θὰ παρουσιάσω ἀποσπάσματα δύο ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων. Ἡ πρώτη ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἱερέα Μποναβεντοῦραν Μπάφρον, καὶ διαπραγματεύεται πλεῖστα ἀντικείμενα,

μεταξὺ τῶν ὁποίων περὶ τῆς ἥττης τῶν Βενετῶν ἐν Κρήτῃ, καὶ τῆς παρασκευαζομένης ἐκδικήσεως.

Βιβλίον Γ΄, Ἐπιστολὴ ϑ΄.

Πρὸς τὸν ἱερέα Μποναβεντοῦραν Μπάφρον.

. . . . . .

«Πρό τινων ἡμερῶν, ὡς κατ' ἔτος, ἀνεχώρησεν ὁ ἐμπορικὸς στόλος Ἀλεξανδρείας. Ὁ στόλος οὗτος μὴ δυνάμενος νὰ προσορμισθῇ εἰς Χάνδακα τῆς Κρήτης, πιστῆς ἄλλοτε εἰς τὴν πολιτείαν, νῦν δὲ διατελούσης ἐν ἐπαναστάσει, ἠγκυροβόλησεν εἰς Σητείαν, μικρὰν πόλιν τῆς Κρήτης, κειμένην εἰς τὴν ἀκροτάτην ἀκτὴν τῆς νήσου, πρὸς τὸ μέρος τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Μ. Ἀρμενίας. Δραξ ἡμετέρων νέων, ἐμφορουμένη ὑπὸ μίσους δεδικαιολογημένου κατὰ τῶν ἀποστατῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ριψοκίνδυνος ἢ συνετή, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων, προεφασίσθη τὴν ἀνάγκην ὑδρεύσεως ποσίμου ὕδατος καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν ξηράν. Εὑροῦσα ὅμως ἀντίστασιν, διῃρέθη εἰς δύο ὁμάδας, αἵτινες μεθ' ὁρμῆς προσέβαλον τὴν πόλιν, τοσαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ μανία των, ὥστε ἡ ὁμάς, ἡ ὁδηγουμένη ὑπὸ τοῦ καπετάνου τῶν κατέργων Ἀλεξανδρείας, κατέλαβε σχεδὸν τὰ τείχη καὶ ἦτο ἕτοιμος νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν πόλιν, ἂν καὶ ἡ φύσις καὶ ἡ τέχνη εἶχον καταστήσῃ τὴν πόλιν ὀχυρωτάτην, οἱ δὲ πολιορκούμενοι παρεκάλουν νὰ παραδοθῶσι, μὴ ἔχοντες οὐδεμίαν ἐλπίδα σωτηρίας. Ἡ νίκη προσεμειδία ἀσφαλής, ὅτε ἡ ἄλλη ὁμὰς ἡ ὁδηγουμένη ὑπὸ τοῦ καπετάνου τῶν κατέργων τῆς Κύπρου, ἐκτεθηλυμένη καὶ τρυφηλή, ὡς ἐὰν πράγματι ἀπετελεῖτο ἐκ Κυπρίων, ἅμα ὡς εἶδε μακρόθεν Γραικύλους τινὰς τοὺς πλείστους ἀόπλους, κατελήφθη ὑπὸ ἀνάνδρου, ἀπιστεύτου καὶ ἀτίμου φόβου, καὶ ἐτράπη εἰς ἐπαίσχυντον φυγήν. Ἔκπληκτοι γενόμενοι οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ ἐκ τῆς τροπῆς ταύτης, δὲν ἐπίστευον τοὺς ὀφθαλμούς των, βεβαιωθέντες ὅμως περὶ τῆς ἀνανδρείας τοῦ ἐχθροῦ, ἀνέλαβον θάρρος, ἐξῆλθον τῶν τειχῶν, κατεδίωξαν τοὺς ἡμετέρους, καὶ ἄλλους μὲν ἐφόνευσαν, ἄλλους δὲ ἠνάγκασαν νὰ ριφθῶσιν εἰς τὴν

θάλασσαν ὅπως σωθῶσι. Τὰ πλοῖα ἀνήχθησαν εἰς τὸ πέλαγος, καὶ ὅσοι καθυστέρησαν ἐν τῇ παραλίᾳ πάντες ἐφονεύθησαν, καὶ τοῦτο διότι ἡ ἀνανδρία τῶν ὀκνηρῶν ἀφῄρεσεν ἀπὸ τῶν γενναίων τὴν ἀσφαλῆ νίκην, ἐπαυξάνουσα τὰ προηγούμενα κακὰ τῆς ἀποστασίας διὰ νέου αἴσχους. Τὴν πληροφορίαν ταύτην ἀπεφάσισα νὰ σοὶ γράψω, διότι ἐὰν εἶναι δεινὸν δι' ἐσὲ νὰ πληροφορηθῇς ταύτην, δεινότερον θὰ ἦτο νὰ τὴν ἀγνοῇς. Ὡς πρὸς τὴν ἀκρίβειαν δὲ τῆς πληροφορίας οὐδεμία χωρεῖ ἀμφιβολία, διότι ταύτην ἔμαθον παρὰ κοινοῦ φίλου, ὅστις ἀπὸ ἱστοῦ πλοίου παρηκολούθησε τὰ συμβάντα ἰδίοις ὄμμασι, ἐπιβεβαιοῖ δὲ ταύτην ἡ φρίκη τοῦ λαοῦ καὶ ὁ γενικὸς θρῆνος. Μόνη παρηγορία εἰς τοιαύτην καταστροφὴν ἀπομένει ἡ ἐκδίκησις· τότε ἡ πόλις αὕτη, τῆς δικαιοσύνης ὁ αὐστηρὸς φύλαξ, θὰ δυνηθῇ νὰ ἐκτελέσῃ ταύτην λησμονοῦσα τὸ καλόβουλον ἦθος της, ἀλλὰ ἡ ἐκδίκησις τότε θὰ εἶναι σκληρά, αἱματηρὰ ἀλησμόνητος κατὰ τῶν προδοτῶν τούτων τῆς πατρίδος των, οἵτινες μέχρι τοῦδε ἐθεωροῦντο Βενετοί. Ἀλλ' ἡ πάροδος τῶν αἰώνων ὁποίας μεταβολὰς φέρει. Ἀτίμους πάντοτε ἀνευρίσκομεν τοὺς Κρῆτας, τοιοῦτοι δείκνυνται νῦν, τοιοῦτοι ὑπῆρξαν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ποιητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων. Ἐπλάνησεν ἡμᾶς ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνισις, διότι οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν θνητῶν δὲν δύνανται νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὰ σκότη τῶν καρδιῶν. Ἦσαν Βενετοὶ μόνον κατ' ὄνομα καὶ κατ' ἀμφίεσιν, κατὰ δὲ τὴν ψυχὴν ἐχθροί. Ζῶντας καὶ νεκροὺς ἂς διασκορπίσῃ αὐτοὺς ὁ Χριστός, ὅστις καταβάλλει τοὺς ψεύστας καὶ τοὺς ἀπίστους».

. . . . . .

Ἐν τῇ ἐπιστολῇ του ταύτῃ ὁ Πετράρχης βεβαίως ἐννοεῖ τοὺς Βενετοὺς ἀποίκους τῆς Κρήτης, αἱ ὕβρεις του ὅμως ἀπευθύνονται κατὰ τῶν Ἑλλήνων Κρητῶν, οἵτινες διέφθειρον τοὺς ἀποίκους.

*
* *

Ἡ δευτέρα ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Κονδοτιέρον Λουκῖνον τὸν Βέρμιον, δι' ἧς ἐνθαρρύνει τοῦτον διὰ τὸν ἀγῶνα τὸν ὁποῖον πρόκειται νὰ ἀναλάβῃ.

Πρὸς τὸν Λουκῖνον τὸν Βέρμιον.

«Δὲν φοβοῦμαι νὰ μὲ χλευάσῃς, ὡς ὁ Ἀννίβας τὸν Φορμίωνα, διότι δὲν ἔχω τὴν ἀξίωσιν οὔτε νὰ σὲ διδάξω, ἀλλ' οὔτε νὰ φαίνωμαι ἀλαζών. Βλέπω μόνον ὅτι ὁμοθύμως ἐξελέγης ἀρχηγὸς μεγάλου καὶ κραταιοῦ λαοῦ, ὅπως ἀναλάβῃς σκληρὸν καὶ δυσκολοδιοίκητον πόλεμον. Ἐπειδὴ δὲ γνωρίζω, ὅτι κοσμεῖσαι διὰ πολλῶν ἀρετῶν καὶ ἰδίᾳ δι' ἐκείνων αἵτινες θεωροῦνται ἀπαραίτητοι διὰ πολεμιστήν, αἰσθάνομαι τὴν ἀκάγκην νὰ σοὶ εἴπω ὀλίγας λέξεις.

. . . . . .

Γνωρίζω ὅτι ἀπὸ τρυφερᾶς νεότητος μέχρι τοῦδε διῆλθες τὸν βίον ὑπὸ τὰ ὅπλα, καὶ δὲν θὰ ἠδυνάμην νὰ ἀπαριθμήσω πόσαι εἶναι αἱ ἐπιχειρήσεις, τὰς ὁποίας ἔφερες ἐνδόξως εἰς πέρας ὡς στρατιώτης ἢ στρατηγός. Ἐν τούτοις δὲν ὑποθέτω νὰ ὑπεβλήθης εἰς μεγαλύτερον ἀγῶνα τοῦ παρόντος. Ἡ κραταιοτέρα ἡ εὐγενεστέρα τῶν πόλεών μας σὲ ἐξέλεξε μεταξὺ πάντων τῶν περιφανεστέρων στρατηγῶν διὰ τὸ μέγα ἔργον. Τοσαύτη εἶναι ἡ ἐκτίμησις, τοσαύτη ἐλπὶς εἰς σὲ ἐπαναπαύεται ὑφ' ὁλοκλήρου τοῦ λαοῦ, ὥστε ἅμα ὡς ἐπληροφορήθη τὴν ἀποδοχήν σου, ἐθεώρησε τὴν νίκην ἐξασφαλισθεῖσαν. Ἡ γενναιότης σου ἐν τῇ προσδοκίᾳ ταύτῃ τοῦ λαοῦ θὰ εὕρῃ ἰσχυροτάτην ὤθησιν. Δίκαιος εἶναι ὁ θυμός, δικαία ἡ ἀγανάκτησις, ὑφ' ὧν πάντες ἐνταῦθα ἐμφοροῦνται, διότι οὐδεὶς πόλεμος ὑπῆρξε δικαιότερος τούτου. Ἐπανεστάτησαν οἱ δοῦλοι κατὰ τῶν αὐθεντῶν, τὰ τέκνα κατὰ τῶν γονέων· δοῦλοι καὶ τέκνα πράγματι ὤφειλον νὰ εἶναι, καὶ νὰ συγκρατῶνται ὑπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀγάπης ὅπως μὴ διαπράξωσι τοιοῦτον ἀδίκημα. Οὐδέτερον τούτων ὅμως ὑπερίσχυσε· δὲν δυνάμεθα δὲ ἄνευ ἐκπλήξεως νὰ ἀναλογισθῶμεν τὰς εὐεργεσίας, αἵτινες ἐπεδαψιλεύθησαν εἰς τοὺς γηγενεῖς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι παραβαίνοντες πᾶν θεῖον

καὶ ἀνθρώπινον δίκαιον ἐπετέθησαν ἐκ τῶν νώτων. Σὲ δὲ ἐνθαρρύνει ἡ γενικὴ ἐμπιστοσύνη, ἀλλὰ καὶ ἡ γενικὴ ἀγανάκτησις. Φέρεις τὰ ὅπλα κατὰ τῆς Κρήτης, ἂν καὶ γνωρίζῃς πόσον ἀφίσταται ἐντεῦθεν. Δὲν θὰ ἀναφέρω τὰς ἐνοχλήσεις τόσον μακρινοῦ ταξειδίου, τὰς ὁποίας ἀδυνατεῖ ὁ κάλαμος νὰ περιγράψῃ, καὶ δύναται νὰ αἰσθανθῇ μόνον ἐκεῖνος ὅστις ἐδοκίμασε ταύτας. Βεβαίως αἱ τοῦ μακρινοῦ ταξειδίου δυσκολίαι, τὰς ὁποίας πρόκειται νὰ ὑπερβῇς, δὲν εἶναι ἐκ τῶν ἐλαχίστων. Μεγάλη εἶναι ἡ νῆσος ἐκείνη καὶ ὡς νομίζω, πλὴν τῆς Σικελίας ἡ μεγαλυτέρα τῶν θαλασσῶν μας, ὄχι μόνον μεγάλη, ἀλλὰ ἔνδοξος καὶ ὀνομαστή, διότι ἄλλοτε περιελάμβανε ἑκατὸν πόλεις, ἀνάκτορον καὶ τάφον τοῦ Διός, τὸν φοβερὸν Μινώταυρον καὶ τὸν ἀδιέξοδον Λαβύρινθον. Μεταξὺ τῶν νήσων μας εἶναι ἡ μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένη, ἀπέραντος θάλασσα περιζώνει ταύτην πανταχόθεν, αἱ δὲ ἀκταί της ἀλίμενοι. Οἱ κάτοικοι εἶναι πονηροί, πολυμήχανοι καὶ ψεῦσται, ὡς περιγράφουσι τούτους, ὄχι μόνον οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ Ἕλληνες καὶ Λατῖνοι, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὅστις ἀποκαλεῖ αὐτούς, «Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί». Ἀναλαμβάνεις λοιπὸν νὰ πολεμήσῃς ἐχθροὺς εἰς τοὺς ὁποίους ἡ προδοσία καὶ ἡ ἀπάτη δὲν εἶναι ἄγνωστοι, οὔτε τὶ τὸ ἐξαιρετικὸν οἵας δήποτε φύσεως ἔγκλημα ἀσύνηθες, τοὐναντίον συνηθισμένοι εἰς πᾶσαν κακουργίαν καὶ ἐγκληματικὴν πρᾶξιν, καὶ τὸ χείριστον πάντων, ἔφθασαν εἰς ἐσχάτην ἀπελπισίαν, διότι ἐλέγχει αὐτοὺς ἡ συνείδησις, ἕνεκα τῶν διαπραχθεισῶν κακουργιῶν. Καὶ τί νὰ εἴπωμεν περὶ τῆς φύσεως τῆς νήσου ταύτης, ὀρεινῆς, ἑλώδους καὶ δασώδους; Ζοφώδεις χέρσοι οἱ ἀγροί, ἀφιλόξενος ὁ τόπος, κατεστραμμέναι, δύσβατοι, πρόσφοροι εἰς τὰς ἐνέδρας καὶ τὰς ἐπιθέσεις αἱ ὁδοί. Ἐάν ποτε (ἂς διαλύσῃ ὁ οὐρανὸς τὸν οἰωνόν, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν κινδύνων τοῦ πολέμου τὰ πάντα εἶναι δυνατά), ἐάν ποτε ἤθελες εὑρεθῇ εἴς τινα δύσκολον θέσιν, δὲν θὰ εὕρῃς διέξοδον· κλεισταὶ εἶναι αἱ ὁδοὶ εἰς πᾶσαν σωτηρίαν, ἡ ἀκτὴ πλήρης ὑφάλων, τὸ πέλαγος βαθὺ καὶ ἀπειλητικὸν πανταχόθεν. Ἕνεκα τούτων σὲ συγχαίρω μὲν

Ο ΠΕΤΡΑΡΧΗΣ

(Ἐκ παλαιᾶς χαλκογραφίας).

ἐκ τῶν προτέρων διὰ τὴν ἀναμενομένην δόξαν, προβλέπω ὅμως τοὺς κινδύνους, οἵτινες σοὶ ἑτοιμάζονται, καὶ βέβαιος περὶ τῆς νίκης δὲν ἀποκρύπτω τοὺς κινδύνους εἰς τοὺς ὁποίους ἐκτίθεσαι. Τίς ὅμως ἀγνοεῖ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ὅτι πᾶσα ἀξιοσημείωτος ἐπιχείρησις μεγάλη καὶ περίφημος δύναται νὰ ἐπιτύχῃ ἄνευ κινδύνων καὶ κόπων; Ἐλπίζω, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐμπιστεύομαι εἰς τὴν πειραματισθεῖσαν ἀρετήν σου, ὡς πρὸς τὰς ἀμφιβόλους ἐπιχειρήσεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸν δίκαιον ἀγῶνα, ὃν ἀνέλαβες νὰ ὑποστηρίξῃς. Μάχονται κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀμάθεια, ἡ δεισιδαιμονία, τὸ ψεῦδος, ἡ μοχθηρία, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ εὐθύτης ἡ θρησκεία, ἡ ἀλήθεια, ἡ πίστις. Ἀγωνίζεται κατὰ τῆς ἀθωότητος τὸ ἔγκλημα, κατὰ τῆς σκληρότητος ἡ ἐπιείκεια, κατὰ τοῦ φόβου ἡ ἐλπίς, ἡ τύφλωσις κατὰ τῆς προνοίας, ἡ φρόνησις κατὰ τῆς βλακείας, ἡ τῦψις τῆς συνειδήσεως κατὰ τῆς ἀγνῆς συνειδήσεως. Ἀντιμέτωποι στυγερῶν λῃστῶν ἵστανται δίκαιοι δικασταί, καὶ πιστοὶ λειτουργοὶ τοῦ κυρίου των ἐπείγονται νὰ ἐκδικήσωσιν αὐτόν, ἐκ τῶν ὕβρεων δούλων φυγοδικούντων καὶ ἐπαναστατημένων. Τοσούτῳ διάφορος εἶναι ὁ σκοπός, ὥστε μετὰ δυσκολίας πείθομαι, ὅτι διὰ τῶν ὅπλων πρέπει νὰ κατασταλῇ ἡ ἐπανάστασις, ἀλλ' εἶμαι τῆς γνώμης, ὅτι τοιοῦτοι ἐχθροὶ θὰ ἔπρεπε νὰ τιμωρηθῶσι διὰ τοῦ μαστιγίου, ὡς εἶναι γνωστὸν ὅτι τοιουτοτρόπως μετεχειρίσθησαν τοὺς στασιάσαντας δούλους των οἱ Σκῦθαι αὐθένται».

. . . . . .

Μετὰ ταῦτα ὁ ποιητὴς εὔχεται εἰς τὸν Βέρμιον νὰ μεταβῇ ἐν ὀνόματι Θεοῦ, καὶ καταλήγει διὰ τῆς ἑξῆς περικοπῆς:

«Ἔστωσαν σοι ὑπόδειγμα τὰ ἔνδοξα κατορθώματα τοῦ ἀρχαίου καιροῦ, τὰ ὁποῖα ἤκουσας ἢ ἀνέγνωσας, καὶ ἔχε ὑπ' ὄψει σου, ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος νῆσος, πρὸς ἣν κινεῖς πόλεμον, κατὰ πολὺ κραταιοτέρα καὶ πλουσιωτέρα τότε ἢ νῦν, κατεκτήθη εἰς ἐλάχιστον διάστημα, καὶ διὰ μικρῶν ἀγώνων, ὑπὸ τοῦ Μετέλου ἐκείνου, ὅστις ἔλαβε τὴν προσω-

νυμίαν τοῦ Κρητός· σοὶ εὔχομαι ὁμοίαν νίκην νὰ δρέψῃς καὶ νὰ λάβῃς τοσούτῳ ἔνδοξον ὄνομα».

Καὶ ταῦτα ἀρκοῦσι.

Πᾶσα περαιτέρω κρίσις, μετὰ τὴν παράθεσιν τῶν ἐπιστολῶν τούτων περιττεύει, δὲν παρέλκει ὅμως νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ποιητοῦ εἶναι ἡ πρώτη φορά, καθ' ἣν ἐλέγχεται εἰς τὰ αἰσθήματά του, τὰ ὁποῖα κυρίως ἐξυμνήθησαν, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς μεγαλοφυΐας του.

Κέρκυρα Ἀνεμόμυλος. Μάρτιος 1928.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΘΕΟΤΟΚΗΣ